

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТЕПОВИХ ФІТОЦЕНОЗІВ

Кирильчук К. С.

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри екології та ботаніки
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Коплик Я. В.

*аспірант кафедри екології та ботаніки
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Степи являють собою природні зональні екосистеми, які формуються у помірному поясі і мають внутрішньоконтинентальне розташування. В минулому стеги мали широке поширення і займали близько 40 % території України. Нині степові екосистеми практично повністю знищені в результаті їх розорювання та освоєння [1, с. 419]. Вони збереглися або на територіях природоохоронних об'єктів, або трапляються у місцях, непридатних для господарської діяльності людини, зокрема на крутих схилах балок.

Стеги мають важливе екологічне значення. Вони виступають осередком унікального степового біорізноманіття, беруть участь у формуванні температурного та гідрологічного режимів певних територій, фіксації вуглекислого газу, виробництві органічної речовини та кисню, ґрунтоутворювальному процесі, забезпеченні функціонування біогеохімічних циклів речовин та енергії.

Основою степової екосистеми є рослинне угруповання. Степовий фітоценоз сформований багаторічними видами-ксерофітами, які мають восковий наліт на листках, глибокі кореневі системи та опушення. Основу степової рослинності складають злаки, які разом із бобовими та різнотрав'ям формують унікальний степовий травостій. Участь у складі степового фітоценозу лучних і лісових видів свідчить про мезофітізацію умов зростання [3, с. 69]. Степові травостої характеризуються полідомінантністю і багатоярусною організацією. Крім трав'янистої рослинності, у степах представлені також чагарники і напівчагарники, які не формують окремого ярусу. Степові рослини утворюють щільну дернину, яка надійно захищає ґрунт від ерозійних процесів.

Особливості степових рослинних угруповань значною мірою пов'язані із тими тваринами, які на них випасаються. За відсутності

випасання степові екосистеми суттєво змінюються. Так, дерновини ковили досягають величезних розмірів, мертвий покрив, який щорічно формується, накопичується і заважає появі нових пагонів даного виду. Крім того, товстий мертвий покрив між дерновинами ковили робить неможливим розвиток дрібних однорічних ефемерів. Слід відмітити, що ґрунт, вкритий мертвим покривом, краще зберігає вологість, наслідком чого є розростання менш сухолюбних трав. В результаті ковиловий степ поступово замінюється на інше угруповання, більш мезофільного типу [2, с. 273]. У минулі часи степи знаходилися під впливом витоптування стад диких травоядних тварин. До XVIII сторіччя це були стада диких коней (тарпанів), куланів та козул. В наш час стада диких травоядних тварин замінено на домашню худобу. Витоптування поверхні степу тваринами порушує цілісність мертвого покриву, руйнуючи його, а часткове поїдання трави зменшує накопичення мертвих залишків. Саме це є однією із умов підтримання степового типу рослинності [2, с. 273].

Ступінь і характер змін рослинності під впливом випасання значною мірою залежать від багатьох супутніх умов: від клімату і погоди, ґрунту, від поїдання рослин фітоценозу, на якому випасаються тварини, від виду тварин, що випасаються, від їх кількості на одиницю площі та часу, від строків випасання і тривалості пасовищних періодів. Тому важлива раціональна організація випасання, що базується на знаннях біологічних основ пасовищного господарства у конкретних природних умовах. Неправильна організація випасання швидко призводить до збіднення флори і до втрати продуктивності кормових угідь. Правильний вибір місць і строків випасання, не занадто слабке, але і не надмірне навантаження пасовищ і взагалі правильна організація випаса перетворюють його з фактору, здатного знищити цінне угіддя, у фактор, яким можна змінити рослинність у бажаному напрямі і навіть підвищити його кормову цінність [2, с. 275].

Крім тварин, що випасаються, значну роль у підтриманні особливостей степової рослинності відіграють багаточисельні тварини, які мешкають у даному типі екосистеми: мишоподібні гризуни, ховрахи, бабаки, хом'яки та ін. Ними порушується цілісність степової дернини, а викиди ґрунту навколо нор сприяють поселенню багатьох видів рослин, забезпечуючи підтримання «різнотравності» ценозів. Впливає на степ також суцільне або вибіркоче поїдання ними рослин. Специфіка повітряно-водного, теплового і сольового режимів степових ґрунтів є результатом викидів ґрунту тваринами, формування ними нор, удобрення ексcrementами і речовинами, що утворюються під час розкладання трупів тварин [2, с. 275].

Таким чином, важливо враховувати особливості функціонування степових фітоценозів для створення науково обґрунтованої організації їх збереження, відновлення і підтримання.

Література:

1. Григора І.М., Соломаха В.А. Рослинність України (еколого-ценотичний, флористичний та географічний нарис). Київ: Фітосоціоцентр, 2005. 452 с.
2. Шенников А.П. Введение в геоботанику. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1964. 448 с.
3. Якубенко Б.Є., Григорюк І.П., Якубенко Н.Б., Серга О.І. Класифікація степової рослинності Лісостепу України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія, 2010. № 27. 68–79.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ

Климчик О. М.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри екологічної безпеки та економіки
природокористування Поліського національного університету
м. Житомир, Україна*

У процесі історичного розвитку людського суспільства людина задля задоволення своїх зростаючих потреб постійно змінює та перетворює природні системи, створюючи у природному середовищі нові, антропогенні структури.

За Н. Ф. Реймерсом прийнята класифікація ландшафтів, що ґрунтується на природних та природно-антропогенних ознаках і враховує соціально-економічні й соціально-екологічні принципи природокористування (рис. 1).